2020

SANSKRIT

[HONOURS]

Paper: IV

[SUPPLEMENTARY]

Full Marks: 100

Time: 4 Hours

The figures in the right-hand margin indicate marks.

Candidates are required to give their answers in their own words as far as practicable.

1. Answer any **five** questions of the following:

 $1 \times 5 = 5$

[Turn Over]

যে-কোনো পাঁচটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ

- a) ''चतुष्पाद् व्यावहारोऽयं विवादेषूपदर्शित:'' Name the four divisions of 'चतुष्पाद् व्यवहार:' according to याज्ञवल्क्य.
 - "चतुष्पाद् व्यावहारोऽयं विवादेषूपदर्शितः" याद्धवत्कात মতানুসারে 'चतुष्पाद् व्यवहारः'-এর চারটি পাদ বা বিভাগের নাম লেখ।
- b) Mention the name of one commentory on याज्ञवल्क्यसंहिता.

- c) How many 'विद्या's are recognised by Kautilya? কৌটিল্য কর্ত্তক কতগুলি বিদ্যা স্বীকৃত?
- d) Why was 'নালजন্ধ' perished? 'নালजন্ধ' কেন বিনাশপ্রাপ্ত হয়েছিলেন?
- e) How many 'कामजव्यसन'ऽ are there in the मनुसंहिता?

मनुसंहिता- য় কতগুলি কামজব্যসন বিদ্যমান?

- f) ''तं राजा प्रणयन् सम्यक् त्रिवर्गेणाभिवर्धते'' What is the meaning of the word 'त्रिवर्ग': mentioned in this line?
 - ''तं राजा प्रणयन् सम्यक् त्रिवर्गेणाभिवर्धते'' চরণটিতে উল্লিখিত 'त्रिवर्ग': শব্দটির অর্থ কি?
- g) Mention the name of the commentory of Kullukabhatta on मनुसंहिता.

मनुसंहिता-এর উপর কুল্লুকভট্টের টীকাটির নাম উল্লেখ কর।

2. Answer any ten of the following questions :

 $2 \times 10 = 20$

যে-কোনো দশটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ

- a) What is 'वृद्धिः' according to याज्ञवल्क्य? याज्ञवल्क्य-এর মতানুযায়ী 'वृद्धिः' বলতে কি বোঝং
- b) "आधौ प्रतिम्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा" Explain. "आधौ प्रतिम्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा" — ব্যাখ্যা কর।

- c) What is 'सम्प्रतिपत्ति' in 'व्यवहारः'? 'व्यवहारः'-७ 'सम्प्रतिपत्ति'-७३ कर्थ कि?
- d) ''स्मृत्याचार व्यपेतेन मार्गेणाधर्षितः परैः। आवेदयति चेद् राज्ञे व्यावहारपद हि तत्॥''
 - Write the meaning of the above mentioned
 Sloka.
 - উপরিল্লিখিত শ্লোকটির অর্থ লেখ।
- e) What are the general features of the 'मानिवर्गs'?

 'मानिवर्गs'-এর সাধারণ বৈশিষ্ট্যগুলি কি কি?
- f) "तेन भृता राजान: प्रजानां योगक्षेमवद्धाः" What is 'योगक्षेम' as furnished in Arthasastra? "तेन भृता राजान: प्रजानां योगक्षेमवद्धाः" — অর্থশাস্ত্রে উপস্থাপিত 'योगक्षेम' শব্দটির অর্থ কি?
- g) Quote the views of বানব্যাঘি on the selection of ministers (अमात्योत्पत्ति:) as described by Kautilya.

 কৌটিল্য বর্ণিত अमात्योत्पत्ति: বিষয়ে বানব্যাधি-এর মতামত উদ্ধৃত কর।
- h) Describe the characteristics of 'त्रयीविद्या' after Kautilya.

- কৌটিল্য বর্ণিত ত্রয়ীবিদ্যার বৈশিষ্ট্যগুলি উপস্থাপিত কর।
- i) According to मनु, in time of considering the affairs and displaying valour, to whom is the king associated?
 - মনুর মতানুযায়ী গোপনে চিন্তা করার সময় এবং পরাক্রম দেখানোর সময় রাজাকে কাদের সাথে তুলনা করা হয়েছে?
- j) "तौर्यत्रिकं वृथाद्या च कामजो दशको गणः" Explain the word "तौर्यत्रिकं as furnished by मनु in मनुसंहिता. "तौर्यत्रिकं वृथाद्या च कामजो दशको गणः" মনুসংহিতায় মনুকর্তৃক উপস্থাপিত "तौर्यत्रिकं পদটি ব্যাখ্যা কর।
- k) ''कुरुते धर्मसिद्धर्थ विश्वरूपं पुनः पुनः'' Who adopts this 'विश्वरूपम्' and why? ''कुरुते धर्मसिद्धर्थ विश्वरूपं पुनः पुनः'' — কে এই বিশ্বরূপ ধারণ করে থাকেন এবং কেন?
- 1) In which circumstances the Lord created the King? Quote the Sloka written by मनु in support of your answer.
 - কোন্ পরিস্থিতিতে পরমেশ্বর রাজাকে সৃষ্টি করলেন? তোমার যুক্তির সপক্ষে মনুপ্রদত্ত শ্লোকটি উদ্ধৃত কর।

33(A)

- 3. Answer any **five** questions : $6 \times 5 = 30$ যে-কোনো পাঁচটি প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ
 - a) According to Kautilya, what steps should be taken by a king to win over the dissatisfied भीतवर्गं and লুভ্धवर्गं s?
 কৌটিল্যের মতানুযায়ী একজন রাজা কিপ্রকারে অতৃপ্ত भीतवर्गं s এবং লুভ্धवर্ग s দের উপর জয়লাভ করতে সমর্থ হবেন?
 - b) Who is সাত্ত্ৰিবাক? Which role does he play in judicial procedure (ব্যাবहাर:)?

 प्राद्विवाक কে? 'ব্যাবहাर:'-এ তিনি কি ভূমিকা পালন করেন?
 - c) Discuss briefly about the origin and characteristics of the King according to मनुसंहिता।

 मनुसंहिता।

 मनुसंहिता-র অনুসরণে সংক্ষেপে রাজার উৎপত্তি ও বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে সংক্ষেপে আলোচনা কর।
 - d) Write a short note on 'लेख्य' (Written document) after याज्ञवल्क्य.

 याज्ञवल्क्य'কে অনুসরণে 'लेख्य' সম্পর্কে একটি টীকা লেখ।
 - e) Write a brief note on ancient Indian tax system after मनु ।

(5)

मनु কে অবলম্বন করে প্রাচীন ভারতীয় করনীতি সম্পর্কে সংক্ষেপে আলোচনা কর।

f) Explain fully in Sanskrit :

সংস্কৃতভাষায় ব্যাখ্যা কর :

व्यसनस्य च मृत्पोश्च व्यसनं कष्टमुच्यते।

व्यसन्यधोऽधो व्रजति स्वर्यात्यव्यसनी मृत:॥

OR

अतस्तु विपरीतस्य नृपतेरजितात्मनः। संक्षिप्यते यशोलोके घृतविन्दुरिवाम्थसि॥

g) Translate into Bengali or English:

वाश्ना अथवा देशदाकीरा अनुवान कत:

''मन्त्रिपरिषदं द्वादशामात्यान् कुर्वीतेति'' मानवा:।

''षोड़शेति'' बार्हस्पत्या:। ''विंशतिम्'' इत्यौशनसा:॥

''यथासामर्थ्यम्'' इति कौटित्य:। ते हस्य स्वपक्षं परपक्षं

च चिन्तयेयु:। अकृतारम्भमारध्बानुष्वानमनुष्टितविशेषं

अनासत्रै: सह पत्रसम्प्रेषणेन मन्त्रयेत ।

OR

विद्याविनयहेतुरिन्द्रियजयः कामक्रोधलोभमानमद कृषित्यागात्कार्यः। कर्णत्वगक्षिजिद्धा घ्राणेन्द्रियाणाः शब्दस्पर्शरूपरसगन्धेष्वविप्रतिपतिरिन्द्रियजयः, शस्त्रानुष्ठानं वा । कृत्स्नं हि शस्त्रमिदमिन्द्रियजयः।

नियोगसम्पदं च कर्मणा कुर्यु:। आसत्रै: सह कार्याणि पश्येत।

- 4. Answer any **three** questions : 12×3=36 থে-কোনো **তিনটি** প্রশ্নের উত্তর দাও ঃ
 - a) Write a comprehensive note on 'ऋणादान' (Laws of Debt) as depicted by याज्ञबल्क्य.

 याজ্ঞবন্ধ্য বর্ণিত 'ऋणादान' সম্পর্কে একটি বিস্তৃত রচনা লেখ।
 - b) How does Kautilya classify the envoys (বুর)?
 What are the qualifications and functions as described by Kautilya?
 কৌটিল্য কিরূপে 'বুর'-এর শ্রেণীবিন্যাস করেছেন? কৌটিল্য বর্ণিত দূতের যোগ্যতা ও কার্যাবলী কি কি?
 - c) Define वार्ता and दण्डनीति: after Kautilya and mention clearly the importance of the study of both the branches of Knowledge.
 - কৌটিল্যানুসরণে বার্না ও दण्डनीति:-র লক্ষণ দাও এবং উভয়প্রকার বিদ্যাচর্চার গুরুত্বকে সুস্পষ্টরূপে উপস্থাপিত কর।
 - d) What is 'दुर्ग'? How many 'दुर्ग's are approved by मनु? Which 'दुर्ग' is best for the King after Manu? Write a note on 'दुर्ग' with relevant S'lokas.

'दुर्ग' कि? মনু কতগুলি 'दुर्ग' এর কথা অনুমোদন করেছেন? মনুর মতে রাজার পক্ষে কোন্ 'दुर্ग' টি শ্রেষ্ঠ? প্রাসঙ্গিক শ্লোকসহ 'दुर্ग' এর উপর একটি রচনা লেখ।

[Turn Over]

5. Summarise the passage in Sanskrit Language with Devanagari Scripts. 9

अस्ति देशेषु नाना वैचित्त्यम् । सौन्दर्यसम्भारश्च बहुविध: आचारश्च विविध: प्रचलित लोके । प्राचीना शिल्पकला च तत्र तत्र मूर्तिमती विलसित नानाविधा । देशभ्रमणेन तेषां सर्वेषां साक्षात् परिचयो जायते । भ्रमणं सर्व मनोहरम् । सङ्कोचं परिभूय तच्च उदारभावं चेतस: करोति । प्रबोधयितच विश्वभातृत्बबोधम् । पुरा भारतवर्षे तीर्थपर्यटनं प्रचित्तमासीत् । तत्र हिमालयादारभ्य कुमारिकां यावद् इतस्ततश्च बहुपर्यटनं जातम् । वैदेशिक परिव्राजकैरिप पुरा भारते पर्यटनं कृतम् । तेषां ग्रन्थेभ्यो वयं तथ्यश्च बहु जातीम: ।

OR

तदाकर्थ बुद्धेऽवदत् - "भद्रे! मृतः कदापि न पुनर्जीवित । अतो वृथाशोकं परित्यज्य धर्मकर्मपरा भव ।" वृद्धा तु तद्वचनेन न स्वस्थतां गता । पूर्ववदेव तं सकातरं भूयोभूयः पुत्रजीवनमयाचत। अथासौ क्षणं विचिन्त्य तामवदत् - "भद्रे! शोकं परिहर । पुत्रस्य ते जीवनार्थ यतिष्ये । गृहे यत्र कदापि कोऽपि न मृतः तादृशाद् गृकृान तोलकपरिमाणं सर्षपमानय । श्मशाने विकीर्णे तिस्मन् पुत्रस्ते द्रागेव पुनर्जीविष्यति ।"

33(A)